

Juryrapport Jenny Tuin

Over de literaire vertaler zijn in de loop der eeuwen nogal wat controversiële meningen te berde gebracht. In hele reeksen metaforen wordt verteld hoe dicht hij het oorspronkelijke kan of zou moeten benaderen. De vertaler wordt vergeleken met een musicus, een schrijver (waarvan hij een surrogaat zou zijn), een koelie. Zijn bezigheden doen sommigen denken aan de al dan niet duistere praktijken van minnaars, verraders en oplichters. De voorstanders van de diverse opvattingen schijnen het de laatste jaren over één ding steeds meer eens te worden: de eerste eigenschap van de getrouwe vertaler is onopvallendheid. Vertalingen die bij het lezen opvallen als vertaling kun je grosso modo in twee categorieën indelen: de vertaling die zo zwak is, dat de leesbaarheid daaronder lijdt, en aan de andere kant de vertaling die te goed wil zijn, waarbij de auteur als het ware een lesje krijgt van de vertaler.

Uit het voorgaande moge blijken voor welke bijna onmogelijke opgave de jury van de Nijhoff Prijs zich jaar in jaar uit ziet gesteld. Zij moet namelijk telkens uit de groep van goede vertalers, van mensen dus die het zich tot een vak hebben gemaakt om onopvallend te blijven, toch iemand onderscheiden: diegene aanwijzen die zó onopvallend te werk is gegaan, dat het een uitzonderlijke prestatie is geworden. De jury prijst zich dan ook gelukkig dat zij dit jaar twee vertaalsters heeft ontdekt die een zo bijzondere prestatie hebben geleverd. Een van haar is Jenny Tuin. Om slechts een greep te doen uit de lijst van auteurs die zij vertaalde, noemen wij: Flaubert, Yourcenar, Vian, Tournier, Svevo, Eco, Montale, Canetti. Achteraf stellen wij ons met verbazing de vraag hoe mevrouw Tuin erin geslaagd is zoveel prominente schrijvers zó sterk te vertalen en daarbij toch al die jaren op de achtergrond te blijven. Het antwoord op deze vraag is misschien voor de hand liggend, maar daarom niet minder vermeldenswaard: wie haar vertalingen leest, vergeet eigenlijk meteen dat de auteurs deze werken niet in het Nederlands hebben geschreven, en denkt niet meer aan de vertaler. Bij de bestudering van Jenny Tuins vertalingen van zo uiteenlopende auteurs kwam de jury tot de bevinding dat de vertaalster op uiterst kundige wijze een literair werk van niveau voor de Nederlandse lezer toegankelijk maakt: zonder dat dit niveau verloren gaat en zonder zelf hinderlijk in de vertaling aanwezig te zijn. Een goed voorbeeld hiervan is haar vertaling *Het hermetisch zwart*. In de historische roman *L'oeuvre au noir* tekent Marguerite Yourcenar een renaissancistische samenleving in al zijn facetten. Hoofdpersoon is het fictieve personage Zeno, een medicus, alchemist en filosoof uit de zestiende eeuw. De beschrijving van de geestelijke ontwikkeling die Zeno doormaakt, van de verschillende fases in de experimenten die hij als alchemist en wetenschappelijk onderzoeker doet, is uitgevoerd met een scherp oog voor het detail.

Het taalgebruik is lichtelijk archaïserend, hier en daar grenzend aan het precieuze. Het overbrengen van de gedragen en doorwrochte stijl die Yourcenar hanteert in dit boek moet een hondsmoeilijk karwei zijn geweest. Toch is Jenny Tuin hier uitstekend in geslaagd. De uitgebreide metaforen, in lange en ingewikkelde zinnen, worden precies en begrijpelijk vertaald, met behoud van zinslengte en ritme. Om in het Nederlands equivalenten constructies te vinden voor de bladzijdenlange

bespiegelingen en speculaties van de alchemist Zeno, die geschreven zijn in een kristalhelder maar welhaast ongenaakbaar Frans, moet je als vertaler van goeden huize komen. Het filosofische, het medische, het natuurkundige jargon – deze en nog veel meer registers moet je kunnen opentrekken. Dankzij de vindingrijkheid en de trefzekerheid van Jenny Tuin is in een uitgebalanceerd Nederlands de helderheid van de oorspronkelijke gedachtegang behouden gebleven.

Opvallend bij Jenny Tuin is dat zij waar nodig afwijkt van een rigoureuus woord-voor-woord vertalen en zich daarbij een zekere vrijheid veroorlooft, waarmee zij nagenoeg steeds op dwingende wijze de door de auteur opgeroepen gedachten en beelden weet terug te vangen in het Nederlands. Zo zien wij het vaak poëtisch woordgebruik van Yourcenar terug in formuleringen als: *'het door de huid begrensde rijk'* (voor: *'royaumes aux frontières de peau'*); of als het zakelijke, strakke: *'maar hij zou tenminste niet de onbetekenende persoon zijn waarmee een haastige rechtbank korte metten maakt'* (een gedurfde maar sterke oplossing voor het lastig te vertalen: *'balayé en toute hâte par une justice expéditive'*). Een mooi voorbeeld van haar compenserende wijze van vertalen is: *'Zeno kende de pompoen door de verhalen van een teringachtig meisje dat hem soms een recept kwam vragen voor haar hoest. Dat kind raakte nooit uitgeklaagd over de gemene streken...'* Jenny Tuin vertaalt hier *récriminations* (verwijten) met verhalen, wat een nogal schrale weergave zou zijn, ware het niet dat het negatieve aspect van dit woord ruimschoots wordt teruggebracht in de daaropvolgende zin, waar *'n'arrêtait pas de parler'* resulteert in *'raakte nooit uitgeklaagd'*.

Deze werkwijze doet doorgaans meer recht aan de oorspronkelijke auteur dan een ver doorgevoerde letterlijke vertaling.

In haar nawoord bij Italo Svevo's *Korte romaneske reis* wijst de vertaalster op het feit dat het verhaal onvoltooid is gebleven en dat de auteur op diverse plaatsen blijk geeft nog ontevreden te zijn over de redactie ervan.

En ze besluit: *'Een feit is dat sommige zinnen slecht lopen en soms niet erg duidelijk zijn. Dit levert bij het vertalen een moeilijkheid op, want de vertaler is geneigd zulke zinnen te verfraaien of te interpreteren. Maar ik heb geprobeerd niet aan deze neiging toe te geven, aangezien het mijns inziens niet de taak van de vertaler is een werk bij te schaven dat in de oorspronkelijke taal is gepubliceerd in de vorm waarin de schrijver het heeft nagelaten.'*

Het wonderlijke nu is dat de moeilijkheid waarop Jenny Tuin hier doelt zich in ietwat gewijzigde vorm ook voordoet in die werken die Svevo wel in voltooide vorm heeft achtergelaten, met name in de *Bekentenissen van Zeno*. Rijkdom aan compositorische en taalkundige middelen is haast qualitate qua inherent aan elk werk uit de wereldliteratuur. Dat het recht doen aan die rijkdom een van de lastigste opgaven is voor de vertaler, zal iedereen beamen. Maar wat te doen wanneer die taalkundige rijkdom in het origineel zich op het eerste gezicht als armoede manifesteert? Het is bekend dat Svevo's Italiaans niet algemeen werd geapprecieerd: men vond hem maar een onbeholpen schrijver. De woordenschat van *La coscienza di Zeno* oogt inderdaad pover, en we zouden het vertaalprobleem hier kunnen definiëren als het tegendeel van dat wat Yourcenar opgeeft, met haar barokke

vocabulaire. Svevo's stijl, een mengsel van enerzijds hypercorrecte, archaïsche 'stadhuistaal', en anderzijds een 'incorrect' en oneerbiedig parlando, suggereert dat iemand aan het woord is die krampachtig probeert geen fouten tegen de taal te maken, en af en toe toch door de mand valt.

Wij weten nu dat dit geen onbeholpenheid is. Zeno Cosini, de verteller-protagonist, verklaart zijn linguïstische gespletenheid uit het feit dat hij slechts dialect kan spreken en Italiaans kan schrijven. En het taalgebruik dat hiervan het resultaat is dient de schrijver om uitdrukking te geven aan de psychische gespletenheid van zijn hoofdpersoon die, in zijn altijd dubbelzinnige houding tegenover het roken, tegenover het verschijnsel ziekte, tegenover zijn vrouw, zijn maîtresse, zijn familie, zijn psychiater en tegenover ons, de lezers, tegelijk hypocriet is en openhartig. Svevo's ogenschijnlijke taalarmoede is dus in wezen een uiterst geraffineerd en functioneel stijlmiddel.

Maar de vraag was: wat doet de vertaler hiermee en hoe voorkomt hij dat de lezer de indruk krijgt dat de onhandigheid aan de vertaling ligt?

Jenny Tuin lijkt zich dit probleem heel goed bewust geweest te zijn. Ze heeft gekozen voor een stijl die in woordkeus en zinsbouw het stadhuisachtige van Svevo heeft, maar in iets mindere mate. Zo vermijdt ze, ons inziens terecht, woordherhalingen die het hedendaagse Nederlandse publiek misschien nog meer zouden irriteren dan ze destijds de Italiaanse lezers deden. Maar ze werkt de archaïsche effecten niet weg. Ze doseert 'stijve' vormen, als bijvoorbeeld deelwoordconstructies, juist genoeg om het suggestieve parlando van Zeno te maskeren op dezelfde wijze als Svevo doet in het origineel, waarbij ze een grote gevoeligheid aan de dag legt voor betekenissen en gevoelsnuances in de Italiaanse spreektaal, nuances die behouden blijven dankzij een geraffineerd gebruik van bijwoorden, voegwoorden, woordvolgorde.

Eén voorbeeld, uit de vele die te geven zouden zijn, van de elegante, correcte en creatieve wijze waarop Jenny Tuin er bijna altijd in slaagt Svevo's taalproblemen op te lossen. De volgende passage zou, letterlijk vertaald, als volgt luiden: 'Toen ik mij alleen bevond dacht ik niet aan Guido, maar aan mezelf. Het was misschien wel goed dat Ada tenslotte mij verscheen als een zuster en niets meer. Zij beloofde geen liefde en dreigde geen liefde'. Tuin vertaalt: 'Toen ik weer alleen was, dacht ik niet aan Guido maar aan mezelf. Misschien was het maar goed dat ik Ada voortaan als een zuster beschouwde en niets meer. Van haar kant was geen liefde te hopen of te vrezen'. Opmerkelijk is hier de vertaling van het laatste zinnetje: de oplossing voor het woordpaar 'beloven/dreigen' ('hopen/vrezen') is even bondig als adequaat. Verder is het retrospectieve finalmente vertaald door het prospectieve 'voortaan', en terecht: beide woorden duiden een definitief geworden situatie aan, maar een poging om 'uiteindelijk' of 'ten slotte' in de tekst te verwerken zou een minder goed lezend product hebben opgeleverd.

Het resultaat is dat wie de *Bekentenissen van Zeno*, en andere door Jenny Tuin vertaalde boeken van Italo Svevo leest, onmiddellijk een boek 'met een gezicht' herkent. En dat gezicht is van de schrijver en van niemand anders. Jenny Tuin's vertalingen van Svevo hebben precies dat aarzelend-ironische, dat hoffelijk-

misleidende, dat het origineel zo zeer kenmerkt en daaraan zijn onverwisselbare plaats in de wereldliteratuur geeft. Het zijn vertalingen die de lezer de onmiddellijke zekerheid geven: dit moet zijn wat de Italiaan ook leest. Het is een kwestie van smaak, uit te maken of de vertaalster zich inderdaad op alle plaatsen heeft gehouden aan haar voornemen 'niet te schaven' aan de tekst. Er zijn passages waar de lezer die het origineel ernaast legt zich niet kan onttrekken aan de indruk dat zij gezwicht is voor de verleiding een welluidender woord of een woord van hoger emotioneel voltage te kiezen. En dan kan men zich afvragen of het nodig is, bijvoorbeeld, *inconscio* (onbewust) te vertalen met '*onbewust van goed en kwaad*', of perdersi nella folla (opgaan in de menigte) met '*zich laten verzwelgen door de mensenmassa*'. Maar áls men zich die vraag stelt, kan men die beantwoorden met de bekende verzuchting van woordenboekenmakers: '*Een schrijver kan hopen op lof; een vertaler mag slechts hopen dat hem niet te veel verweten wordt*'.

Het is immers zoveel makkelijker voor de criticus om aan te geven waar en waarom de vertaler een steek laat vallen dan waarom hij nu precies goed werk heeft afgeleverd.

Ook de jury en haar rapporteurs konden soms moeilijk weerstand bieden aan deze duivelse trek om te speuren naar ongerechtigheden in de voortreffelijke vertalingen van Jenny Tuin.

Zo stuitte wij een enkele keer op kleine oneffenheden, als in *De Kantwerkster* van Pascal Lainé, waar 'Pomme sifflait l'air de Chérubin: "voi che sapete"' wordt tot 'Pomme floot de aria van Cherubini: "Voi che sapete"'.

Hoewel Cherubini natuurlijk ook voldoende hemelse klanken heeft gecomponeerd, doelt Lainé hier toch echt op Cherubijn, het personage dat via Beaumarchais terecht kwam in Mozarts opera. Een ongelukje dus – en vermoedelijk een misgreep van de zetter – waarmee eerder tekort wordt gedaan aan Mozart dan aan Pascal Lainé. Intussen is dit voorbeeld tekenend voor de futiliteit van Jenny Tuins misslagen: de algemene positieve indruk die haar vertalingen bij gedetailleerd onderzoek achterlaten, wordt er niet door beïnvloed.

Zowel de rapporterende specialisten als de leden van de jury waren dan ook van oordeel dat Jenny Tuin keer op keer vertalingen produceert die qua stijl en zeggingskracht het origineel volledig recht doen. Dit constante hoge peil, naast het feit dat de vertaalster als een van de weinigen in Nederland aan zo veel belangrijke Italiaanse auteurs bekendheid heeft gegeven, is voor de jury aanleiding geweest Jenny Tuin bij het bestuur van het Prins Bernhard Fonds ter bekroning voor te dragen. In haar wordt een vertaalster geëerd die op een voorbeeldig niveau een groot aantal meesterwerken uit de Franse en Italiaanse literatuur in het Nederlands toegankelijk heeft gemaakt.